

Raport z konsultacji tez projektu ustawy o cmentarzach i pochówkach

Konsultacje trwały od 18 stycznia do 31 marca 2021 roku. Autorzy przedstawili do konsultacji 22 tezy i 5 pytań pomocniczych. Zamieszczono je na portalu mamzdanie.org.pl, na którym po zalogowaniu się można było wpisywać komentarze.

Opinie wpływały również na adres: niezapomnianecmentarze@gmail.com

Wiele krótkich opinii zostało również umieszczonych w komentarzach na Facebooku; szczególnie dużo (ponad 400) pod postem umieszczonym na profilu Instytutu Dobrej Śmierci (<https://www.facebook.com/Instytut.Dobrej.Smierci/>).

Wszystkie opinie, do których udało nam się dotrzeć, zostały zebrane w arkuszu excel, który zostanie opracowany jako załącznik do niniejszego podsumowania.

Łącznie na portalu mamzdanie.org.pl uzyskano 261 opinii. Najwięcej osób komentowało pytania pomocnicze, odpowiadając na pytania (tak lub nie) i często wpisując dodatkowe komentarze i uwagi.

Na pytanie pierwsze (Czy uważasz, że stare cmentarze, na których spoczywają ludzie mogą być sprzedawane jako tereny rekreacyjne, budowlane, używane w inny sposób (na przykład: jako łąki, pastwiska)) odpowiedziało 118 osób (tak – 38, nie - 80).

Na pytanie drugie (Czy uważasz, że stare nagrobki mogą być usuwane z cmentarzy i wykorzystywane do innych celów (np. budowa drogi, jako materiał do budowy innych nagrobków)) odpowiedziało 101 osób (tak - 37, nie - 64).

Na pytanie trzecie (Czy uważasz, że wprowadzenie maksymalnej stawki opłaty cmentarnej oraz obowiązku podawania do publicznej wiadomości cenników usług cmentarnych jest dobrym rozwiązaniem?) odpowiedziało 131 osób (tak – 131).

Na pytanie czwarte (Czy uważasz, że wszystkie stare cmentarze powinny być oznaczone w ewidencji gruntów, aby każdy wiedział, gdzie się znajdują i mógł odpowiedzialnie planować inwestycje?) odpowiedziało 137 osób (tak – 136, nie – 1),

Na pytanie piąte (Czy chciałbyś, aby dopuszczono nowe formy pochówku, by np. uregulowano chowanie zmarłych poza cmentarzami w formule ekologicznej, która

zakłada tylko naturalne formy upamiętnienia (drzewa, krzewy, kwiaty, naturalne kamienie?) odpowiedziało 214 osób (tak - 214).

Nowe formy pochówku

Spośród wszystkich zgłoszonych przez inicjatorów ustawy propozycji największe zainteresowanie budziło wprowadzenie do polskiego prawa możliwości nowych form pochówku: pochówków ekologicznych, w tym poza cmentarzami, rozsypywania prochów zgodnie z wolą osoby zmarłej w miejscu przez nią wybranym. Zgłoszone opinie były prawie jednolite i opowiadały się za wprowadzeniem nowych form. Spośród około 700 zgłoszonych opinii zaledwie jedna była głosami sprzeciwu, a jedna wyrażała sceptyczną postawę. Wiele osób wręcz oczekuje proponowanych rozwiązań, a oczekiwania wielu idą dalej, niż zgłoszone przez autorów propozycje („Najważniejszą sprawą jest dopuszczenie nowych, bardziej ekologicznych form pochówku: hydrokremacji/resomacji, promesji czy kompostowania zwłok z zachowaniem standardów epidemiologicznych, oczywiście”),

- ✓ „W tym zakresie oczekuję dopuszczenia metod bardziej przyjaznych środowisku niż tradycyjna kremacja - np. kremacji wodnej i innych form rozpuszczenia zwłok, jak również kompostowania, promesji (rozdrobnienia za pośrednictwem liofilizacji), wreszcie pochówków w stanie naturalnym bez balsamowania i trumny. W wypadku trumien i urn wskazany jest ciągły wysiłek w wykonywaniu ich z mniej szkodliwych środowisku materiałów, z zastosowaniem m.in. grzybni i żywych roślin lub ich nasion”

Argumenty przytaczane za nowymi formami pochówku były związane przede wszystkim z ochroną środowiska.

- ✓ „Dostępne formy pochówku są szkodliwe dla środowiska i nie ma alternatywy, która pozwoliłaby na mniej zauważalne ekologicznie usunięcie zwłok”,
- ✓ „Byłaby to świetna odpowiedź na ogromną antropopresję na środowisko naturalne”.

Część osób wyrażało wręcz życzenie, żeby po śmierci ich szczątki „wróciły do natury”, zlały się z przyrodą”, a nie „tkwiły w betonowym bunkrze”.

Ze sposobu komentowania wnioskować można, że kwestia ta budzi żywe emocje.

- ✓ „Spieszcie się, bo mam już 65 lat a chciałabym, żeby wyrosło ze mnie drzewo.”
- ✓ „Chciałabym aby moje prochy były rozsypane nad Tatrami, albo żeby moja rodzina mogła zasadzić na moich prochach drzewo w wybranym przez siebie miejscu.”
- ✓ „Tak bardzo, chciałabym aby moi bliscy mogli posadzić drzewo na moich prochach.”
- ✓ „Bardzo popieram też inicjatywy pochówków w formie ekologicznej. Sama chciałabym w ten sposób być pochowana, jest to doskonały pomysł.”
- ✓ „Chcę być po śmierci drzewem w swoim ogrodzie.”

Jednocześnie część komentujących wyraża sceptycyzm, co do możliwości wprowadzenia nowych form pochówku. Obawiają się oporu Kościoła rzymskoatolickiego, który ich zdaniem może zablokować oczekiwane przez nich zmiany.

Maksymalna taksza cmentarna i obowiązek jej publicznego ogłaszania

Drugą kwestią, która raczej nie budziła kontrowersji była propozycja wprowadzenia maksymalnej taksy cmentarnej i obowiązku podania jej do publicznej wiadomości. W tej sprawie uzyskaliśmy zaledwie jedną opinię negatywną co do wprowadzenia taksy maksymalnej, jedną opinię popierającą wprowadzenie taksy wyłącznie na cmentarzach komunalnych (ale nie na cmentarzach prowadzonych przez związki wyznaniowe) oraz jedną odpowiedź –Nie – na pytanie pomocnicze.

Komentarze, które towarzyszyły odpowiedziom pozytywnym wyrażały oczekiwanie, na ograniczenie „biznesu” cmentarnego, uniemożliwienie ustalania wygórowanych stawek.

- ✓ „Opłata cmentarna powinna być wprowadzona i podana do publicznej wiadomości, nie powinna zależeć od widzimisię i humoru księdza.”
- ✓ „Jestem za, skończy się zróżnicowanie w pochówkach na cmentarzach parafialnych i komunalnych.”
- ✓ „Jest to bezwzględnie konieczne. Wolna amerykanka w tym względzie jest skandaliczna!”
- ✓ „Uważam, że jest to wręcz konieczne. Problem dotyczy zwłaszcza mniejszych miejscowości i wsi, gdzie prowadzenie cmentarza stało się kościelnym biznesem, a z uwagi na monopol (brak cmentarzy komunalnych) - miejscowy

pleban może dyktować niekiedy kosmiczne stawki i pobierać opłaty praktycznie od każdej czynności.”

Publiczne ogłaszanie taksy cmentarnej było powszechnie aprobowane.

Ochrona starych cmentarzy przed dewastacją

Główną intencją inicjatorów ustawy jest wprowadzenie takich zmian prawa, które uniemożliwią wciąż trwające dewastacje starych cmentarzy i naruszanie spoczywających na nich szczątków ludzkich. Znalazło to odbicie w propozycjach tez¹ oraz w trzech pytaniach pomocniczych:

Pytanie 1. Czy uważasz, że stare cmentarze, na których spoczywają ludzie mogą być sprzedawane jako tereny rekreacyjne, budowlane, używane w inny sposób (na przykład łąki, pastwiska).

Pytanie 2. Czy uważasz, że stare nagrobki mogą być usuwane z cmentarzy i wykorzystywane do innych celów (np. budowa drogi, jako materiał do budowy innych nagrobków).

---

¹ Przede wszystkim w tezach 1,4,5,7,9 i 20. 1. Cmentarze jako dobro użytku publicznego mogą być tylko własnością publiczną (Skarbu Państwa i jednostek samorządu terytorialnego) lub związków wyznaniowych. Dopuszcza się oddanie cmentarzy będących własnością publiczną w zarząd podmiotów niepublicznych na ściśle określonych warunkach.

4. Wprowadzenie wymogu, iż zbyciu i zabudowie mogą podlegać wyłącznie tereny pocmentarne. (czyli takie tereny, z których ekshumowano szczątki ludzkie)

5. Zapewnienie związkom wyznaniowym (w tym będącym pierwotnie właścicielem) prawa zgłaszania sprzeciwu wobec decyzji o zmianie przeznaczenia terenu cmentarnego po cmentarzu wyznaniowym. Przyznanie związkom wyznaniowym interesu prawnego w zakresie ochrony cmentarzy (czynnych) i terenów cmentarnych przed ich niszczeniem, w tym w drodze zabudowy (związek wyznaniowy powinien mieć prawa strony w postępowaniach administracyjnych z zakresu planowania przestrzennego i prawa budowlanego).

7. Nałożenie na gminy obowiązku rejestracji / identyfikacji i oznakowania wszystkich cmentarzy. Nałożenie obowiązku wpisu wszystkich cmentarzy (czynnych i nieczynnych) do wojewódzkich i gminnych ewidencji zabytków (w związku z art. 6 ustawy o ochronie zabytków mówiącym, że każdy cmentarz jest zabytkiem, bez względu na stan zachowania).

9. Wprowadzenie obowiązku oznaczania cmentarzy, terenów cmentarnych i terenów pocmentarnych w ewidencji gruntów.

20. Ochrona i wyłączenie z obrotu starych nagrobków (ustalenie cezury czasowej ochrony), przepadek na rzecz gminy lub Skarbu Państwa nagrobków znajdujących się w posiadaniu osób trzecich.

Pytanie 4. Czy uważasz, że wszystkie stare cmentarze powinny być oznaczone w ewidencji gruntów, aby każdy wiedział, gdzie się znajdują i mógł odpowiedzialnie planować inwestycje?

Respondenci w większości opowiedzieli się za ochroną starych cmentarzy, przeciw usuwaniom starych nagrobków i przeznaczaniem ich na inne cele oraz prawie jednomyślnie za oznaczaniem starych cmentarzy w ewidencji gruntów. Takim wyborom towarzyszyły komentarze wskazujące na fakt, że respondenci uważają cmentarze za miejsca godne szczególnej ochrony, za wyraz szacunku dla zmarłych oraz za wspólne dziedzictwo kulturowe. Wybory wynikały z przekonania, że zmarłym należy się szacunek bez względu na to, jakiej byli narodowości lub wyznania, a wyrazem tego szacunku i dbałości o godność ludzką po śmierci jest nienaruszalność cmentarzy i dbałość o ich stan. Część respondentów uznawała, że stare cmentarze mogą być przeznaczane na inne cele, jednak z wyłączeniem celów inwestycyjnych, takich jak drogi, obiekty użyteczności publicznej, budynki mieszkalne. Mogą natomiast być udostępniane powszechnie jako tereny zielone – parki, miejsca spacerów i odpoczynku. Takim opiniom towarzyszyły komentarze wskazujące na potrzebę zachowania istniejących elementów cmentarza (płyt nagrobnych, pomników), godnego upamiętnienia spoczywających na cmentarzu osób.

Do wyjątków należały opinie dopuszczające zagospodarowanie cmentarzy.

- ✓ „A czemu nie? Ziemia jest jednym wielkim cmentarzem, nie uciekniemy przed tym.” - napisała jedna z respondentek.
- ✓ „Zdecydowanie tak, miejsca które uległy naturalnemu recyklingowi należy zdecydowanie oddać do użytku publicznego jako obiekty rekreacyjne, budowlane czy inny sposób. Niema sensu blokowania przestrzeni z powodu pochówku ludzi którzy po określonym czasie ulegli rozkładowi.”
- ✓ „Wszyscy kroczyliśmy po jakichś cmentarzach, wystarczy popatrzeć na warstwy Troi. Moim zdaniem powinien o tym decydować konserwator zabytków.”

Takim opiniom towarzyszyło również przyzwolenie na ponowne wykorzystywanie starych nagrobków do innych celów.

- ✓ „Ponownie - czemu nie? Niech ziemia będzie dla żywych - jeśli nagrobek jest tak stary, że nikt o niego nie dba, warto go wykorzystać zamiast zwiększać ślad węglowy.”

Większość respondentów opowiedziała się za ochroną starych nagrobków.

- ✓ „Odnośnie pytania 2: NIE. (Czy uważasz, że stare nagrobki mogą być usuwane z cmentarzy i wykorzystywane do innych celów (np. budowa drogi, jako materiał do budowy innych nagrobków). Zdumiona jestem takimi pytaniami. A co z ochroną zabytków, z szacunkiem do pochówku innych ludzi?? Do Obwodnicy Bieszczadzkiej używano płyt nagrobnych z okolicznych cmentarzy. Ktoś dziś pamięta, że Bieszczady to był region wielokulturowy, który zamieszkiwali Polacy, Żydzi, Łemkowie, Bojkowie, trochę Cyganów, a nawet Niemców.”

Część respondentów uznawała, że nagrobki na grobach opuszczonych, o które nikt nie dba, powinny być używane do innych celów – na przykład do budowy innych nagrobków. Nawet u tych osób opór budziło przeznaczanie starych nagrobków na inne cele, np. do budowy dróg. „Bo to się źle kojarzy”. Najwidoczniej autorzy tych komentarzy mieli świadomość, że nagrobki z cmentarzy żydowskich wykorzystywano do budowy dróg w czasie II wojny światowej oraz w latach późniejszych. Część respondentów wydawała się łączyć usuwanie nagrobka jedynie z taką sytuacją, kiedy rodzina wymienia stary nagrobek na nowy. Najprawdopodobniej te osoby nie znały procedury niszczenia nagrobków na starych cmentarzach, które zostały opuszczone ponieważ ich rodziny zamordowano w czasie wojny lub zostały przesiedlone po wojnie. Dotyczy to cmentarzy żydowskich, prawosławnych i grekokatolickich (w południowo-wschodniej Polsce) oraz ewangelickich (na terenach północno-zachodniej Polski). Inicjatorom ustawy chodzi przede wszystkim o ochronę tych nagrobków, stanowiących dziedzictwo kulturowe, których nie ma dziś kto bronić.

Autorzy dziękują za wszystkie przesłane opinie. Będą one dyskutowane i uwzględniane w trakcie trwających prac nad społecznym projektem ustawy o cmentarzach i pochówkach.. Komentarze autorów do opinii krytycznych wobec tej ustawy zostaną zamieszczone w szczegółowym zestawieniu przekazanych uwag.

Tezy poddane konsultacjom

1. Cmentarze jako dobro użytku publicznego mogą być tylko własnością publiczną (Skarbu Państwa i jednostek samorządu terytorialnego) lub związków wyznaniowych.

Dopuszcza się oddanie cmentarzy będących własnością publiczną w zarząd podmiotów niepublicznych na ściśle określonych warunkach. Dopuszcza się pochówki prochów ludzkich poza cmentarzami za zgodą właściciela nieruchomości i przy spełnieniu szczegółowych wymagań.

2. Wprowadzenie podziału na cmentarze czynne i nieczynne, w tym formalnie zamknięte i w związku z tym przekształcone w tereny cmentarne, a po ekshumacji wszystkich szczątków ludzkich – przekształcone w tereny pocmentarne.

3. Wskazanie podmiotów odpowiedzialnych za podjęcie decyzji o zamknięciu cmentarza będącego w przeszłości był cmentarzem wyznaniowym, a obecnie stanowi własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego.

4. Wprowadzenie wymogu, iż zbyciu i zabudowie mogą podlegać wyłącznie tereny pocmentarne.

5. Zapewnienie związkom wyznaniowym (w tym będącym pierwotnie właścicielem) prawa zgłaszania sprzeciwu wobec decyzji o zmianie przeznaczenia terenu cmentarnego po cmentarzu wyznaniowym. Przyznanie związkom wyznaniowym interesu prawnego w zakresie ochrony cmentarzy (czynnych) i terenów cmentarnych przed ich niszczeniem, w tym w drodze zabudowy (związek wyznaniowy powinien mieć prawa strony w postępowaniach administracyjnych z zakresu planowania przestrzennego i prawa budowlanego).

6. Wprowadzenie zasady, że dawny cmentarz wyznaniowy nie traci swego wyznaniowego charakteru wskutek tego, że własność nieruchomości cmentarnej przeszła na rzecz Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego.

7. Nałożenie na gminy obowiązku rejestracji / identyfikacji i oznakowania wszystkich cmentarzy. Nałożenie obowiązku wpisu wszystkich cmentarzy (czynnych i nieczynnych) do wojewódzkich i gminnych ewidencji zabytków (w związku z art. 6 ustawy o ochronie zabytków mówiącym, że każdy cmentarz jest zabytkiem, bez względu na stan zachowania).

8. Rozróżnienie cmentarzy w rozumieniu ustawy i zabytków archeologicznych obejmujących pochówki (przesądzenie kwestii: od kiedy „czasowo” istnieje cmentarz o długiej historii).

9. Wprowadzenie obowiązku oznaczania cmentarzy, terenów cmentarnych i terenów pocmentarnych w ewidencji gruntów.

10. Szczegółowe uregulowanie prawa do grobu.

11. Regulacja pochówków (dawnych i nowych) w miejscach innych niż cmentarze (np. na terenie budynków sakralnych, terenów przylegających do tych budynków), w tym uregulowanie procedury wydawania zgody na takie pochówki.
12. Wprowadzenie do listy możliwych form pochówku praktyki rozsypania na terenie prywatnym popiołów (szczątków) pochodzących ze spopielenia – po uzyskaniu zgody właściciela oraz na terenie publicznym (samorządowym, państwowym) bez zgody z wyłączeniem niektórych miejsc – np. wód śródlądowych i morza w określonej odległości od wybrzeża (na wzór prawa w Wielkiej Brytanii). Wprowadzenie do listy możliwych miejsc pochówku prywatnych kolumbariów, katakumb itp.
13. Określenie prawa do pochowania szczątków ludzkich.
14. Wprowadzenie prawa do pochówków w nieoznaczonych grobach na wydzielonych kwaterach cmentarzy (łąki pamięci, kwatery leśne).
15. Wprowadzenie taksy (maksymalnej stawki opłaty) cmentarnej (także w stosunku do cmentarzy wyznaniowych), ustalonej w oparciu o medianę wynagrodzenia w gminie (lub o inny mierzalny wskaźnik) oraz wprowadzenie obowiązku podawania do publicznej wiadomości cenników usług cmentarnych.
16. Utworzenie państwowego funduszu na rzecz ochrony zabytkowych nagrobków i nagrobków o szczególnej wartości architektonicznej lub znaczeniu historycznym.
17. Stwierdzenie wieczystej nienaruszalności pochówków osób zasłużonych i wprowadzanie obowiązku ochrony nagrobków osób zasłużonych lub posiadających wartość zabytkową, architektoniczną, artystyczną lub znaczenie historyczne.
18. Uregulowanie statusu znajdujących się poza cmentarzami miejsc pochówku ofiar wojen i totalitaryzmów – określenie procedury nadawania takim miejscom statusu cmentarzy (dotyczy m.in. terenów niemieckich hitlerowskich obozów zagłady).
Kwestia statusu grobów masowych, w tym grobów ofiar epidemii, wojen i totalitaryzmów oraz mordów masowych.
19. Wywłaszczenie istniejących w dniu wejścia w życie projektowanej ustawy cmentarzy prywatnych (należących do podmiotów innych niż Skarb Państwa, gminy i związki wyznaniowe), z wyjątkiem cmentarzy będących własnością podmiotów, które mają w celach statutowych dbanie o takie cmentarze.
20. Ochrona i wyłączenie z obrotu starych nagrobków (ustalenie cezury czasowej ochrony), przepadek na rzecz gminy lub Skarbu Państwa nagrobków znajdujących się w posiadaniu osób trzecich.

21. Obowiązek prowadzenia Biuletynu Informacji Publicznej przez wszystkich zarządców cmentarzy, wyznaniowych i komunalnych.

22. Nałożenie na właścicieli cmentarzy obowiązku cyfrowej inwentaryzacji pochówków i nagrobków oraz udostępniania jej w Internecie.

Pytania pomocnicze , na które mogli odpowiadać respondenci

1. Czy uważasz, że stare cmentarze, na których spoczywają ludzie mogą być sprzedawane jako tereny rekreacyjne, budowlane, używane w inny sposób (na przykład: jako łąki, pastwiska).
1. Czy uważasz, że stare nagrobki mogą być usuwane z cmentarzy i wykorzystywane do innych celów (np. budowa drogi, jako materiał do budowy innych nagrobków).
2. Czy uważasz, że wprowadzenie maksymalnej stawki opłaty cmentarnej oraz obowiązku podawania do publicznej wiadomości cenników usług cmentarnych jest dobrym rozwiązaniem?
3. Czy uważasz, że wszystkie stare cmentarze powinny być oznaczone w ewidencji gruntów, aby każdy wiedział, gdzie się znajdują i mógł odpowiedzialnie planować inwestycje?
4. Czy chciałbyś, aby dopuszczono nowe formy pochówku, by np. uregulowano chowanie zmarłych poza cmentarzami w formule ekologicznej, która zakłada tylko naturalne formy upamiętnienia (drzewa, krzewy, kwiaty, naturalne kamienie)?